ئىلىم-پەن ۋە دىن

ئەركىن سىدىق

2015-يىلى 12-ئاينىڭ 18-كۈنى

مەن يېقىندا ۋەتەندىكى بىر ئىنىمىزدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇپ ئالدىم. ئۇ خېتىدە مۇنداق دەپتۇ:

«بىلىمخۇمار ئاكا، مېنىڭ مۇشۇ ئىنجىل ۋە تەۋرات قاتارلىق كىتابلارنى ئوقۇپ، خرىستىئان ۋە يەھۇدىي قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن دۇنيانىڭ ئالدى بولۇپ ماڭغىنىنى بىلگۈم بار. ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق بولۇشىدا ئاشۇ كىتابلارنىڭ رولى بارمۇ، قانداق؟ سىز ئاشۇ كىتابلار بىلەن ئۇچرىشىپ باقتىڭىزمۇ؟ ئىمكانىيەت يار بەرسە، ئويغان ۋە ياسىر قازى ئەپەندىلەردىن ئاشۇ كىتابلارنى ئوقۇسا بولامدۇ-يوق، شۇنىڭغا ئائىت ئۈچۈرلار بىلەن تەمىنلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. بولسا شۇ كىتابلارغا ئائىت بىرەر پارچە ماقالە يازسىڭىز، نۇرغۇن كىشىلەر مەنپەئەت ئالاتتى. سىزنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى ئالىدىغان بولدۇم. رەھمەت سىزگە!»

مەن ئۆزۈمنىڭ 2014-يىلى تورلاردا ئېلان قىلغان «مۇسۇلمانلارنىڭ گۈللىنىشى ۋە ئاجىزلىششىغا سەۋەب بولغان ئاساسىي ئامىللار» [1] دېگەن ماقالىسى بىلەن يېقىندا تورلارغا چىقارغان «نېمىشقا مۇسۇلمانلار ئارقىدا قالدى؟» دېگەن ماقالىسىدە مۇسۇلمانلارنىڭ قانداق قىلىپ بىر گۈللىنىش باسقۇچىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بىر چېكىنىش باسقۇچىغا كىرىپ قالغانلىقىنى بايان قىلغان ئىدىم. بۇنىڭ بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر مەسىلە، قانداق قىلىپ غەرب ئەللىرىنىڭ بىر مۇسۇلمانلاردىن كېيىن قېلىش دەۋرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، دۇنيا تەرەققىياتىنىڭ ئالدىدا مېڭىش دەۋرىنى باشلىغانلىقى. يۇقىرىدىكى ئىنىمىز قىزىققان مەسىلىنىڭ يېرىمى ئەنە شۇ. قالغان يېرىمى ھەققىدە مەن ئۆزۈمنىڭ 2013-يىلى تورلاردا ئېلان قىلغان «يەھۇدىيلارنى 3000 يىل ساقلاپ قالغان ئامىللار» [2] ۋە «يەھۇدىيلارنىڭ كۈچلۈك بولالىشىدىكى مۇھىم ئامىللار» [3] دېگەن ئىككى پارچە ماقالىسىدە توختالغان ئىدىم. غەرب ئەللىرىنىڭ ھازىرقى زامان تەرەققىياتىنىڭ ئالدىدا مېڭىشىغا سەۋەب بولغان مۇھىم ئامىللار كۆپلىگەن ئوقۇرمەنلەر قىزىقىدىغان بىر مەسىلە بولغاچقا، مەن مەزكۇر ماقالىدە ئاشۇ مەسىلە ئۈستىدە توختىلىمەن.

مېنىڭ بۇ قېتىم تونۇشتۇرىدىغىنىم «ئويغان» نىڭ بىر قېتىملىق «ئۈممەتلەرنىڭ روناق تېپىشى» ناملىق مۇسۇلمانلار قۇرۇلتىيىدا بېرىلگەن «ئىلىم-پەن ۋە دىن» دېگەن 30 مىنۇتلۇق دوكلاتى بولۇپ [4]، ئۇ تورلارغا 2014-يىلى 14-ئۆكتەبىردە چىقىرىلىپتۇ. ئويغان بۇ دوكلاتىدا خرىستىئان دىنىدىكى غەرب ئەللىرىنىڭ گۈللىنىش تارىخى ئۈستىدە توختىلىپلا قالماي، ھازىرقى زامان ئىلىم-پەنلىرى بىلەن ئىسلام دىنى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق، ھەمدە ئىسلام دىنى مودېلىدا بار بولغان كۆرۈنىدىغان دۇنيا بىلەن كۆرۈنمەيدىغان دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق چۈشەنچىسى ئۈستىدىمۇ توختىلىدۇ. شۇڭلاشقا مەن بۇ دوكلاتتىكى مەزمۇنلارنى ھەممە كىشىلەر بىلىۋېلىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىلىملەر، دەپ ئويلايمەن.

تۆۋەندىكىسى ئويغاننىڭ دوكلاتىنىڭ مەزمۇنلىرى. ماقالىدىكى كىچىك تېمىلارنى مەن ئۆزۈم قويدۇم. ئەگەر ماقالىگە ئۆزۈمنىڭ كۆز-قارىشىنى قىستۇرۇپ قويماقچى بولسام، ئۇنى بىر ئايرىم «ئىلاۋە» شەكلىدە كىرگۈزۈپ قويىمەن.

مۇسۇلمانلار بۈگۈنكى كۈندە يولۇققان بىر قىسىم مەسىلىلەرنى چۈشىنىش ئۈچۈن ياۋروپا تارىخى ھەققىدىكى بىر قىسىم ئىشلارنى بىلىشكە توغرا كېلىدۇ. تارىختىكى بىر ۋاقىتلاردا كىشىلەر چېركاۋلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا قارشى ئىسيان كۆتۈردى. ئۇ چاغدا ياۋروپا بىر دىنىي جەمئىيەت بولۇپ، ھەممە ھوقۇقلار چېركاۋلارنىڭ قولىدا ئىدى. چېركاۋلار خەلقلەر ئۈستىدىن ئىنتايىن ئېغىر دەرىجىدىكى ئېزىش سىياسىتىنى يولغا قويدى. «پوپ» دېگەن سۆز «خۇدا» دېگەن سۆز بىلەن ئوخشاش ئورۇندا تۇردى. پوپقا قارشى چىقىش بىر كۇفرلىق ئىش-ھەرىكىتى بولۇپ ھېسابلاندى. چېركاۋغا قارشى ئىش تۇتقانلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. ئاشۇنداق ئۆلۈم جازاسى ئوتتۇرىلا ئىجرا قىلىنماي، ئالدى بىلەن

گۇناھكارلار قاتتىق تەن جازالىرىغا ئۇچراپ، ئاندىن ئۆلتۈرۈلدى. ئاشۇنداق قىلىش گۇناھكارلارنىڭ روھىنى پاكلاشنىڭ بىردىنبىر ئۇسۇلى، دەپ قارالدى.

1-رەسىم: پەننىي ئوقۇش ۋە ناماز

1. پروتېستانت دىنىي ئىسلاھات ھەرىكىتى

ياۋروپادا يۇقىرىقىدەك دىنىي تۈزۈم خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغاندىن كېيىن، ئۇ يەردە ئىككى ھەرىكەت ئاساسەن ئوخشاش مەزگىلدە مەيدانغا كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرى 1517-يىلى باشلانغان بولۇپ، ئۇ «پروتېستانت دىنى ئىسلاھاتى» (protestant reformation) دەپ ئاتىلىدۇ [5]. بۇ ھەرىكەتتىن بۇرۇن چېركاۋلار ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئىنجىلنى ئوقۇشىنى چەكلەيتتى. ئىنجىلنى پوپ قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك كىشىلەرلا ئوقۇپ، ئىنجىلنى ئادەتتىكى كىشىلەرگە ئاشۇ يۇقىرى ئورۇندىكى كىشىلەرلا چۈشەندۈرەتتى. ئۇلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىگە ھەممە ئادەم بويسۇنمىسا بولمايتتى. «پروتېستانت دىنى ئىسلاھاتى» ھەرىكىتى ئۇنداق ئەھۋالغا قارشى تۇرۇپ، ھەممە كىشىلەرنىڭ ئىنجىلنى بىۋاستە ئوقۇشىغا، ئىنجىلنى ئۆزى ئوقۇپ، ئۆزى چۈشىنىشىگە يول قويۇشنى تەلەپ قىلدى.

2. فرانسىيە ئىنقىلابى

شۇنىڭ بىلەن ئوخشاش مەزگىلدە يەنە بىر ھەرىكەت مەيدانغا كەلدى. بۇ ھەرىكەت ئالدىنقى ھەرىكەتكە ئەگىشىپ باغلانغان بولسىمۇ، ئۇ ئالدىنقىسىدىن تېخىمۇ كۈچلۈك بىر ھەرىكەت بولدى. بۇ ئىككىنچى ھەرىكەت «چېركاۋلارنىڭ تەلىماتلىرى ئىلىم-پەن جەھەتتە ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس» دېگەن نۇقتىئىنەزەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار بۇرۇنقى پەلسەپە كىتابلىرىنى كۆيدۈردى. بۇرۇنقى تەبىئىي-پەن كىتابلىرىنى كۆيدۈردى. ئۆزلىرىنىڭ تەلىماتلىرىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان مەزمۇندىكى ھەممە كىتابلارنى، مەسىلەن، «يەر شارى كائىناتنىڭ مەركىزى» دەيدىغان كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈردى. ئەينى ۋاقىتتا كاتولىك دىندار گۇرۇھلىرىنىڭ ئىنجىللىرى «يەر شارى كائىناتنىڭ مەركىزى» دېگەن نەزەرىيىنى ساقلاپ كەلگەن ئىدى. ئىككىنچى قېتىملىق ھەرىكەتنى قوزغىغۇچىلار «يەر شارى كائىناتنىڭ مەركىزى دەيدىغان نەزەرىيە پېكى ئىلىم-پەن بايقاشلىرىنىڭ نەتىجىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ، شۇڭلاشقا بىز ئۇنداق نەزەرىيىنى، ۋە ئاشۇنداق نەزەرىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئېتىقادنى قوبۇل قىلمايمىز» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭغا قارىتا چېركاۋلار ئىلىم-پەن ساھەسىدىكى ئىزدىنىشلەرگە «كۇفرىلىق» دېگەن قالپاقنى كىيدۈردى. كۇتۇپخانىلارنى چېقىپ، پەننىي كىتابلارنى كۆيدۈردى. ئىلىم-پەن ۋە پەلسەپە ئەھلىلىرىنى ئۆلتۈردى. 1789-يىلى باشلانغان بۇ ھەرىكەت «فرانسىيە ئىنقىلابى» دەپ ئاتىلىدۇ [6].

ئىلاۋە: ئويغان يۇقىرىدىكى ئىككى ھەرىكەتنىڭ ۋاقتىنى تىلغا ئالمىدى. مەن تورلارنى ئىزدەپ، ئۇلارنىڭ باشلىنىش ۋاقتىنى تېپىپ، يۇقىرىدىكى مەزمۇنغا ئۆزۈم قوشۇپ قويدۇم.

خرىستىئانلارنىڭ تەلىماتلىرى بىرىنچىدىن باشقىلارنى ئېزىش تۇسنى ئالغان، ئىككىنچىدىن ئەقىلگە مۇۋاپىق كەلمىگەن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىنقىلاب قىلغۇچىلار پەقەت ئەقىلگە مۇۋاپىق كېلىدىغان نەرسىلەرنىلا قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ بولسىمۇ، ئىلىم-پەن، پەلسەپە، لوگىكا ۋە راتسىئونالىلىق قاتارلىقلار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن پروتېستانت دىنى ئىسلاھاتچىلار گۇرۇھى دىنىي ساھەدە چېركاۋلارنىڭ ھۆكۈمران ئورنىغا قارشى ئىش ئېلىپ باردى، ئىلىم-پەن ۋە دىنسىزلىق ساھەسىدە بولسا يەنە بىر ئىنقىلابچىلار گۇرۇھى ئىسيان كۆتۈردى. نەتىجىدە چېركاۋلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

بۇ ئىنقىلاب دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ قانلىق ئىنقىلاب بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئاشۇ ئىنقىلاب باشلانغاندىن كېيىن، ياۋروپا بىر ئەركىن تەپەككۇر جەمئىيىتىگە ئايلاندى. نىمىگە ئىشىنىش كىيرەكلىكى، قانداق ئەقىدىلەرنى ساقلاش كىرەكلىكى، ۋە ئاشۇ جەمئىيەتنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى نىمە بولۇشى كىرەكلىكى قاتارلىق نەرسىلەرنى ئۇلار يېڭىدىن بايقاشقا باشلىدى. ياۋروپا جەمئىيتى يېڭى ئىدىيىلەرنىڭ بىر «ئەركىن بازىرى» غا ئايلاندى.

ئاشۇ مەزگىلدە ياۋروپادا بىر قانچە پەلسەپە قۇرۇلمىسى ۋۇجۇدقا كەلدى. ياۋروپادا ئەڭ دەسلەپدە مەيدانغا كەلگەن پەننىي ئالىملارنىڭ ھەممىسى پەيلاسوپلاردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، پەن بىلەن پەلسەپە ئۆز-ئارا چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن ئىدى. ئاشۇنداق بىر ئىدىيىلەرنىڭ ئەركىن بازىرىدا ئوخشىمىغان خىلدىكى پەلسەپىلىك ئىدىيىلەر ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇشلارمۇ يۈز بەردى. ئەمما، ئەڭ ئاخىرىدا بىر ئورتاق ئىدىيە ھۆكۈمران ئورۇنغا چىقتى. ھەمدە ئۇ ياۋروپانىڭ ئىچىدىلا ساقلىنىپ قالماي، پۈتۈن دۇنياغا كېڭەيدى. ئاشۇ ئىدىيە بىز بۈگۈن ياشاۋاتقان دۇنياغىمۇ داۋاملىق تۈردە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

3. قەدىمكى زاماندىكى خۇدا، روھ ۋە ئاخىرەت چۈشەنچىسى

قەدىمكى زاماندىكى جەمئىيەتلەر ئاساسىي جەھەتتىن دىنىي جەمئىيەتلەردىن تەركىب تاپقان. قانداق دىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە دىگۇدەك مەلۇم بىر دىنىي سىستىما مەۋجۇت بولغان. دىنىي جەمئىيەتتە دىنىي تەلىماتلار ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان نەرسە بولىدۇ. ئىلىم-پەن ھەممىدىن مۇھىم نەرسە بولمايدۇ. ئىگىلىك ھەممىدىن مۇھىم نەرسە بولمايدۇ. ھوقۇق جەھەتتە ئەڭ ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدىغان كىشىلەرمۇ دىنىي لىدېر (باشلىق) لاردىن ئىبارەت بولىدۇ. قەدىمكى زامانلاردا پوپ، روھانىي، ئىمام، ۋە ئالىم قاتارلىق دىنىي زاتلار جەمئىيەتتە ناھايتى يۇقىرى ئورۇن تۇتقان. بۇنداق كىشىلەردىن سىز ئاساسەن مۇنداق 3 نەرسىنى مۇھىم ئورۇنغا قويىۋشنى ئۆگىنىسىز: (1) خۇدا. ئوخشىمىغان دىنلار ئۆچۈن «خۇدا» دىگەن سۆز ئوخشىمىغان مەنىگە ئىگە بولغان بولۇپ، بەزى جەمئىيەتلەرنىڭ بىردىن ئارتۇق خۇداسى بار بولغان. يەنى ئۇ سۆز مەلۇم بىر خىل كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان خۇدانى كۆرسەتكەن. (2) روھ (soul). ئىنسانلارنىڭ بەدىنى ۋە روھى بار بولۇپ، قەدىمكى زاماندىكى بارلىق دىنلار روھنىمۇ مۇھىم ئورۇنغا قويغان. بىزنىڭ ئىچىمىزدە كۆزىمىزگە كۆرۈنمەيدىغان بىر سىرلىق نەرسە بار بولۇپ، ئۇ چوقۇم قوغدىلىشقا تېگىشلىك بىر نەرسە، دەپ قارالغان. (3) ئاخىرەت ياكى يەنە بىر دۇنيادىكى ھايات ھەققىدىكى چۈشەنچە. مەيلى سىز بىر دەرەخ ياكى قۇشقاچ بولۇپ قايتا تىرىلىڭ (resurrection)، ياكى دوزاختا ياكى جەننەتكە كىرىڭ، ھازىرقى ھايات بىردىنبىر ھايات بولماستىن، ئۇنىڭدىن يەنە كېيىن يەنە بىر ھايات مەۋجۇت، دەپ قارالغان. قىسقىسى، قەدىمكى زاماندىكى ھەممە دىنلار خۇدا، روھ ۋە ئاخىرەتتىن ئىبارەت 3 نەرسىنى قاتتىق تەكىتلىگەن. بۇ خىل قاراش ئىسلامدىمۇ ئوخشاش.

4. ئىككى ھەرىكەتتىن كېيىن ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققان پەلسەپىۋى ئىدىيە – فىزىكىلىق كائىنات، بەدەن ۋە ھازىرقى دۇنيا

ئەينى ۋاقىتتا ياۋروپادىكى چېركاۋلارمۇ خۇدا، روھ ۋە يەنە بىر ھاياتتىن ئىبارەت 3 نەرسىنى مۇھىم ئورۇنغا قويغان ئىدى. ئەمما، ھېلىقى ئىككى ھەرىكەتتىن كېيىن، كىشىلەر مۇنداق ئىدىيىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى: بىزنىڭ بۇ

دۇنيادىكى ھاياتىمىزغا قاراپ باق. ئۇ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق! چىركاۋلار بىزگە قىلىپ بەرگەن ئىشلارغا قاراپ باق. بىز بۇرۇن پەقەت خۇدانىلا ئويلىدۇق. بىز خاتا نەرسىنى ئويلىدۇق. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئېنېرگىيىسىنى، تەپەككۇرىنى ۋە ئەقلىنى كائىناتقا قارىتىشىمىز كېرەك. بىز خۇدانى ئويلىماي، فىزىكىلىق كائىناتنى ئويلىشىمىز كېرەك. خۇدادىن باشقا چوڭ نەرسە كائىناتتىن ئىبارەت. بىز بارلىق كۈچىمىزنى فىزىكىلىق كائىناتنى چۈشىنىشكە قارىتىشىمىز كېرەك. فىزىكىلىق كائىناتنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئۆزى ئەمەلىيەتتە ئىلىم-پەندىن ئىبارەت. سىز كائىناتنى تەتقىق قىلسىڭىز، يېڭىلىقلارنى بايقايسىز. بايقالغان يېڭىلىقلار دۇنيانى ياخشى تەرەپكە ئۆزگەرتىدۇ. كائىنات ئۈستىدىكى تەتقىقاتلار ھەر خىل كەشپىياتلارنى، ۋە ھەر خىل يېڭى ئىشلىتىشلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. شۇڭا كىشىلەر دېدىكى، بۇرۇنقىلار خۇدانى تەتقىق قىلىپ، ياراتقان نەرسىسى نېمە بولدى؟ كائىناتنى تەتقىق قىلغان كىشىلەرگە قاراپ بېقىڭلار، ئۇلار نەقەدەر ئېسىل نەرسىلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈۋاتىدۇ. بىز ياساپ چىققان ماشىنىسازلىق ئۈسكۈنىلىرىگە قاراپ بېقىڭلار! بىناكارلىق ساھەسىدىكى ئىلگىرىلەشلەرگە قاراپ بېقىڭلار! شۇڭا بىز دىققىتىمىزنى خۇدادىن فىزىكىلىق دۇنياغا يۆتكىشىمىز كېرەك.

روھ دېگەن نېمە؟ ئۇنى كۆرۈپ باققان بىرەر ئادەم بارمۇ؟ روھنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلەمسىز؟ بىز روھقا شۇنچە كۆڭۈل بۆلىدىكەنمىز. ئۇنداقتا دۇنيادىكى كېسەللىكلەرچۇ؟ جىسمانىي بەدەنچۇ؟ شۇڭا بىز دىققەت ئېتىبارىمىزنى روھنى تەتقىق قىلىشتىن بەدەننى تەتقىق قىلىشقا يۆتكىشىمىز كېرەك.

ھەقىقەتەنمۇ ئالدىنقى بىر قانچە ئەسىرگە قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىنسانلارنىڭ بەدىنى بۇرۇنقى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا بەكرەك تەتقىق قىلىندى. فىزىكىلىق دۇنيامۇ بۇرۇنقى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا يېقىنقى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدە ئەڭ كۆپ تەتقىق قىلىندى. بىر زىيالىيلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندا، شۇنداق قىلىپ خۇدانىڭ ئورنىنى كائىنات ئالدى. روھنىڭ ئورنىنى بەدەن ئالدى. بۇرۇن جەمئىيەتتىكى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆگەنگۈچىلەر خۇدا بىلەن روھنى ئۆگىنىدىغانلار بولغان بولسا، يېقىنقى دەۋرگە كەلگەندە جەمئىيەتتىكى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆگەنگۈچىلەر تەبىئىي-پەن ۋە دورىگەرچىلىك دوكتورلىرىغا ئۆزگەردى.

بۇرۇنقىلار «بىز بۇ دۇنيادا ئازابلىنىمىز، ئەمما جەننەتتىكى ھايات ناھايىتىمۇ ياخشى بولىدۇ» دەپ قارايتتى. ئەمما ياۋروپالىقلار مۇنداق دېدى: بىز بۇنداق گەپلەرگە جاق تويدۇق. بىز يەنە بىر ھايات بار-يوقلۇقىنىمۇ بىلمەيمىز. بىز مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇشىمىز كېرەك. بىز مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتنى ياخشىلاش ئۈچۈن تىرىشىپ باقايلى. سىياسەت ئىلمى، جەمئىيەتشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، ۋە ئاممىۋى مۇناسىۋەت قاتارلىق ئىنسانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك پەنلەرنى تەتقىق قىلىپ باقايلى. جەمئىيەتنى ياخشىلايدىغان، ئۆزىمىزنى ياخشىراق تەرەپكە تەرەققىي قىلدۇرىدىغان يۇقىرىدىكى پەنلەرنى تەتقىق قىلىپ باقايلى.

ياۋروپالىقلار شەھەر قۇرۇلۇش تەرەققىياتى، سىياسەت، جەمئىيەتشۇناسلىق، ۋە پسىخولوگىيە قاتارلىق ئىلىم-پەنلەرنى كۈچەپ تەتقىق قىلغانىدى، قىلغان ئىشلىرىنىڭ ياۋروپاغا كۆرۈنەرلىك دەرىجىدىكى ئىجابىي تەسىرى بولدى. يېڭى يوللار ياسىلىشقا، بىنالار قەد كۆتۈرۈشكە، ۋە سودىلار كېڭىيىشكە، ۋە كەشپىياتلار بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. ئامېرىكا ھۆكۈمرانلىق ئورنىغا ئۆتۈشتىن بۇرۇن، دۇنيا سەھنىسىدە ياۋروپا ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئىدى. ياۋروپا يۇقىرىقىدەك پەنگە يۈرۈش قىلىشنى ئۆز ئىچىدە ئېلىپ بېرىپلا قالماي، ئۆزىنىڭ ئاچكۆزلۈكى تۈپەيلىدىن، ئۇنى پۈتۈن دۇنياغا كېڭەيتىشكە تىرىشتى. ئەمەلىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەجدادلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ياۋروپا مۇستەملىكچىلىكىنىڭ تەمىنى تېتىپ باققان. باشقىچە قىلىپ ئېيتساق، بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسى ياۋروپا مائارىپ سىستېمىسىدا تەربىيىلىنىپ باققان. پاكىستان، ھىندىستان ۋە ئالجىرىيە قاتارلىق كۆپلىگەن مۇسۇلمان ئەللىرىدىكى كۆپىنچە ئاممىۋى مەكتەپ قۇرۇلمىسى ئەنگلىيە ۋە فىرانسىيە قاتارلىق ياۋروپا ئەللىرىنىڭ مائارىپ سىستېمىسىنى قوبۇل قىلغان بولۇپ، بۇ ئەھۋال بۈگۈنگىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

مېنىڭ بۇ يەردە يۇقىرىدىكى گەپلەرنى قىلىشىمدىكى سەۋەب، ئىمان، ئېتىقاد ۋە خۇداغا نېمە بولغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشتىن ئىبارەت. ياۋروپادا «خۇدا يوق، دىن يوق، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئادەملەر ئۆزلىرى ياساپ چىققان»، دېگەنگە ئوخشاش بەس-مۇنازىرىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. ياۋروپادىكى بىر قىسىم كىشىلەر دىنسىزلاشتى. مەن بۇ يىل شۋېتسارىيەگە باردىم. ئۇ يەردە 400-500 يىللىق چېركاۋلار بار بولۇپ، ئۇلار ئىنتايىن ياخشى ساقلىنىپتۇ. ئەمما ئۇ چېركاۋلارغا ھېچ كىم بارمايدىكەن. ئۇ يەردىكى كىشىلەر ئۆز تارىخىنى قەدىرلەيدىكەن، ئەمما، ھېچ قانداق

دىنىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمايدىكەن. مەن بەزى كىشىلەردىن دىنغا قانداق قارايدىغانلىقىنى سوراپ باقسام، ئۇلار «مەن دىنغا ئىشەنمەيمەن»، دەپ جاۋاب بەردى. ئەمما ئۇ يەردىكى كىشىلەر ھازىرمۇ مۇددەتلىك ھالدا چېركاۋلارنىڭ قوڭغۇرىقىنى چېلىپ تۇرىدىكەن. ئۇنداق قىلىشتىن مەقسەت ئۆز تارىخىنى ساقلاپ قېلىش ئىكەن.

نيۇ يورك شەھىرىدىمۇ ئەڭ بۇرۇن سېلىنغان بىر چېركاۋ ھازىر بىر تارىخىي ئاسارەت سۈپىتىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. كۆپلىگەن زامانىۋى بىنالار ئارىسىدا ئاشۇ 200 يىللىق كاتولىك چېركاۋ قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. ئەمما ئۇنىڭغا ھېچ كىم كىرمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇ چېركاۋنى بىر ئاخشىمى كۆڭۈل ئېچىش ئورنى (night club) قىلىپ ئىشلەتكىلى تۇرۇپتۇ. مەن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ئاشۇ چېركاۋنىڭ ئالدىدىن ھەر كۈنى ئۆتەتتىم. ئۇلار بەزىدە «ھەر پەيشەنبە كۈنى ئاخشىمى قىزلارغا بىكارلىق ئىچىملىك بېرىلىدۇ» دەپ ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ قوياتتى.

مەن يۇقىرىدىكى مەنزىرىلەرنى سىلەرگە مەلۇم بىر مەقسەتتە تەسۋىرلەپ بەردىم. بىز ئاللاھقا، ئاخىرەتكە، روھقا ۋە قەلبكە ئىشەنگۈچىلەرمىز. بىز قەلبىمىزنىڭ ئومۇميۈزلۈك ساغلاملىقى (integrity) نى قوغداشنى ئىستەيمىز. بىز قەلبىمىزدىكى كېسەللىكلەرنى تازىلىۋېتىشنى ئىستەيمىز. يۇقىرىدىكى پاراگرافلارنىڭ ھەممىسى پەلسەپىلىك سۆز «روھ» (soul) نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشنى مەقسەت قىلغان.

پۈتۈن ياۋروپانى ئىگىلەپ كەتكەن ئاشۇ يېڭى ئىدىيىلەردە «سەن خۇداغا ئىشەنمىسەڭمۇ بولۇۋېرىدۇ» دېيىلمىگەن. ئۇنىڭدا «ئەگەر خالىساڭ، خۇداغا ئىشەنسەڭ بولۇۋېرىدۇ، ئاخىرەتكە ئىشەنسەڭ بولۇۋېرىدۇ، ئۇنداق قىلىش سەن ئۆزۈڭ بىلەنلا قالسۇن، جەننەتكە ئىشىنىش بىر خىل نادانلىق، ئەمما سەن جەننەتكە ئىشەنسەڭ بولۇۋېرىدۇ»، دېيىلگەن. ئەمما، ياۋروپالىقلار دېگەن گەپلەرنىڭ ئىچىدە يۇقىرىدىكىدىنمۇ چوڭ خەتەرلىك بولغان بىر گەپ بار. ئۇ بولسىمۇ «سەن ئىشىنەمسەن-ئىشەنمەمسەن، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى» دېگەندىن ئىبارەت. يەنى، ئۇلار مۇنداق دېيدى: سەن خۇداغا ئىشىنەمسەن-ئىشەنمەمسەن، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى، ئەمما ئىلىم-پەن بىر رېئال نەرسە. روھقا ئىشىنەمسەن-يوق، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى، ئەمما، تېبابەتچىلىك بىر رېئال نەرسە. جەننەتكە ئىشىنەمسەن-يوق، ئۇ ئۆزۈڭنىڭ ئىشى، ئەمما، سىياسەت بىر رېئال نەرسە، ۋە ئىقتىسادمۇ بىر رېئال نەرسە. شۇڭلاشقا بىز رېئال دۇنيا ئۈچۈن باش قاتۇرايلى.

5. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى

ئۇنداقتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپىنچىسى زامانىۋى مائارىپ سىستېمىسىدا تەربىيىلەنگەن. ئوقۇغانلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ھازىرقى زامان مائارىپىدا ئوقۇغان. شۇنداق بولغاچقا، گەرچە بىز ئاللاھقا ئىشەنسەكمۇ، ئاخىرەتكە ئىشەنسەكمۇ، ۋە روھقا ياكى قەلبىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرگە ئىشەنسەكمۇ، بىزنىڭ پوزىتسىيىمىز ياۋروپالىقلار مەقسەت قىلغان نەرسىدىن ئاساسەن بەك پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا ياكى باشقا بىرەر دۆلەتتىكى بىر ئوتتۇراھال مۇسۇلمان ئائىلىسىدىكىلەر باللىرىنى ياخشى ئوقۇتۇۋېلىشنى ئىستەيدۇ. باللىرىنى ياخشى ئوقۇتۇشتىن مەقسەت ئۇلارنى كەلگۈسىدە بىر ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. بەزى بالىلار «مېنىڭ ياخشى ئوقۇپ چىققۇم بار، ئەمما، ئالدى بىلەن بىر ياخشى ئىسلام تەربىيىسى كۆرۈشنى ئىستەيمەن» دېسە، ئۆزىگە ساقال-بۇرۇت قويۇۋالغان مۇسۇلمان دادىلار، ۋە بېشىغا ھىجاب ئارتىۋالغان مۇسۇلمان ئانىلار بالىسىغا «ئۇنداق قىلساڭ، سەن قانداق خىزمەت قىلىسەن؟ تۇرمۇشۇڭنى قانداق قىلىسەن؟ قانداق توي قىلىسەن؟ قانداق ياشايسەن؟ ئۇنداق قىلساڭ ھاياتىڭنى ئىسراپ قىلىۋەتمەمسەن؟» دەيدۇ.

دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپىنچىسى ھازىر ئىسلام بىلەن بىر ئىنتايىن ئاجىز، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدىكى مۇناسىۋەتنى ساقلاپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇلار جۈمە نامىزىغا ئانچە-مۇنچە كېلىپ قويىدۇ. نامازغا ئەڭ ئاخىرىدا كىرىپ، مەسچىتتىن ئەڭ ئالدىدا چىقىپ كېتىدۇ. ھېيت نامىزىغا كېلىدىغانلارنىڭ سانى ئەڭ كۆپ بولىدۇ. ئاشۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا ھازىر دىن قانچىلىك رول ئويناۋاتىدۇ؟ يالغۇز مۇسۇلمانلارلا ئەمەس، ھازىر دۇنيادىكى خىرىستىئان دىنى، جۇدائىزم، ھىندى دىنى، ۋە باشقا بارلىق دىندىكىلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ يۇقىرىقىغا ئوخشاش. ھازىر دىنىنىڭ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى رولى ئىنتايىن كىچىك. دىن سىزنىڭ تۇرمۇشىڭىزدىكى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرىدىغان بىر نەرسە ئەمەس.

دىن سىزنىڭ بىر ئىشنى قىلىشىڭىزدىكى تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغان بىر نەرسە ئەمەس. سىز نەدە ياشاش ۋە بالىلارنى قانداق تەربىيلەپ چوڭ قىلىشقا دىنىي ئىدىيىلەرنى يېتەكچى قىلمايسىز. سىز بۇ جەھەتتىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سىزنى مۇستەملىكە قىلىۋالغان ئەللەرنىڭ ئىدىيىسى بويىچە ئالللقاچان قارار قىلىپ بولغان. بىز ئاشۇلارنىڭ ئىدىيىسىنى ئالللىبۇرۇن ناھايىتى تولۇق قوبۇل قىلىپ بولغان.

6. ماتېرىيالىزملىقنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى

يۈقىرىدا دېگىنىمىزدەك، ياۋروپادىكى ئىككى ئىنقىلابتىن بۇرۇن، كاتولىك دىنى ئەنئەنىسىدىكىلەر مۇنداق دەپ قارىدى: بۇ دۇنيا بىر ئىنتايىن يامان جاي، بۇ دۇنيا بىر قارغىشېتىلگەن جاي، ئىنسانلار پەقەت جەننەتتىلا بەختكە ئېرىشەلەيدۇ، ئۇلار يەر يۈزىگە خۇدا تەرىپىدىن بىر خىل جازا سۈپىتىدە چۈشۈرۈلگەن. شۇڭلاشقا كىشىلەرنىڭ ياۋروپادا ھېلىقىدەك ئېچىنىشلىق ھالەتتە ياشىشى ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىش، ئورۇنلۇق ئىش. «پروتېستانت دىنى ئىسلاھاتى» يۇقىرىقىدەك ئەھۋالغا ئىنكاس قايتۇرۇپ، بىر يېڭى تىپتىكى خرىستىئان دىنىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. بۇ يېڭى دىندا سىز كۆپرەك دۇنياغا ئېرىشسىڭىز، بەكرەك باي بولسىڭىز، ياخشىراق خىزمەتكە ئېرىشسىڭىز، كۆپرەك پۇل تاپسىڭىز، ئۇ خۇدانىڭ سىزنى سۆيگەنلىكىنىڭ نامايەندىسى، دەپ قارىلىدۇ. دېمەك، بۇ يېڭى خرىستىئان دىنى پەلسەپىلىك ئىدىيە جەھەتتىن ئەنئەنىۋى كاتولىك دىنى بىلەن قارىمۇ-قارشى تەرەپتە تۇرىدۇ. ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىغا بارسىڭىز، خرىستىئان دىنى تەبلىغچىلىرىنىڭ شۇ رايوندىكى ئەڭ باي كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بايقايسىز. ئۇ كىشىلەر ئۈچۈن دىنغا كىرىشتىكى تۈپ مەقسەت ئۆزىنىڭ ماتېرىيالىزمچىلىقى (materialism) نى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. سىزنىڭ خۇداغا ئەھمىيەت بەرمەي، دۇنياغا ئەھمىيەت بېرىشىڭىز ماتېرىيالىزملىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سىزنىڭ روھقا ئەھمىيەت بەرمەي، بەدەنگە ئەھمىيەت بېرىشىڭىز ماتېرىيالىزملىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. سىزنىڭ كېيىنكى ھاياتقا ئەھمىيەت بەرمەي، ھازىرقى ھاياتقا ئەھمىيەت بېرىشىڭىز ماتېرىيالىزملىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، ھازىرقى زامان خرىستىئان دىنچىلىقى ماتېرىيالىزملىقنى ئاقلايدىغان، ماتېرىيالىزملىقنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ۋاستىگە ئايلىنىپ قالدى.

مۇسۇلمانلارمۇ ئۇلاردىن بەك ئارقىدا قالمىدى. ناماز ئوقۇمايدىغان، ۋە جۈمە نامىزىغا قاتناشمايدىغان بىر قىسىم مۇسۇلمانلار بىر يېڭى ئۆي ئالسا، ئۆيىدە بىر دىنىي رەسمىيەت پائالىيىتىنى ئۆتكۈزىدۇ. نېمىشقا؟ ئۇلار «ئالللاھ مېنى مۇكاپاتلىدى، مۇشۇ ئالللاھنىڭ مەندىن رازى بولغانلىقىنىڭ ئىپادىسى بولۇشى مۇمكىن»، دەپ ئويلايدۇ. ئۇلار ئېرىشكەن دۇنيا قانچە كۆپ بولسا، ئۇنى ئالللاھنىڭ ئۆزلىرىدىن شۇنچە رازى بولغانلىقىنىڭ ئىپادىسى، دەپ قارايدۇ. ئاشۇنداق بۇرمىلانغان ئىدىيە مۇسۇلمانلار دۇنياسىنىڭ ناھايىتى كۆپ قىسمىغا تارقىلىپ بولدى.

7. «گۇناھ» دېگەن ئۇقۇم

ھازىرقى زامانغا كەلگەندە ئىلاھىيلىق (sipirituality) نىڭ ئورنىنى پسىخولوگىيە ئالدى. بىز بىر قىسىم نەرسىلەرنى ھازىر كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان نەرسىگە تايىنىپ چۈشىنىشكە ئەمەس، كۆزگە كۆرۈنىدىغان نەرسىگە تايىنىپ چۈشەنمەكچى بولۇۋاتىمىز. مۇشۇنداق بولغاندا، ئەگەر سىز چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭ ئىلاھىيلىق بىلەن ھېچ قانداق مۇناسىۋىتى يوق، ئۇ سىزنىڭ بەدىنىڭىزدىكى بەزى خىمىيىلىك تەڭپۇڭسىزلىقتىن بولغان بولۇپ، سىز دورا يېسىڭىزلا كۇپايە قىلىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش، بىز كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەنبە كەلتۈرۈپ چىقارغان مەسىلىلەرگە كۆزگە كۆرۈنىدىغان ۋاستىلەر بىلەن داۋا تېپىشقا ئۇرۇنۇۋاتىمىز. شۇنىڭ بىلەن بۇ خىل ئۇسۇل ئىنسانىيەتنى ۋەيران قىلىۋاتىدۇ. ھازىر ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش نىسبىتى بۇرۇنقى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىدىن يۇقىرى. ھازىر ئامېرىكىدىكى ئەڭ باي ناھىيىلەردىكى كىشىلەرنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولۇۋاتىدۇ. مانا مۇشۇنداق بىز ئىنسانىيەتنى ۋەيران قىلىۋېتىپ بارىمىز.

بىزنىڭ ئىچىمىزدە بىر خىل سەلبىي تۇيغۇ بار بولۇپ، ئۇ «گۇناھ» (guilt) دەپ ئاتىلىدۇ. بىر ئادەم يامان ئىشتىن بىرنى قىلسا كۆڭلىدە گۇناھ قىلغان تۇيغۇ پەيدا بولىدۇ. ھازىرقى زامان پسىخولوگىيە ئىلمىدە گۇناھ بىر خىل يامان

ئىش. شۇڭلاشقا بىر ئادەم بىر پسىخولوگىيە دوختۇرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، «مەن هاراق ئىچىپ، مەست بولۇپ قالدىم، شۇڭا ئۆزۈمنى بىر خىل گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك هېس قىلىۋاتىمەن» دېسە، هېلىقى دوختۇر ئۇنىڭغا «سىز ئۆز-ئۆزىڭىزنى ئەيىپ قىلىشنى ئۆگىنىپ، هېلىقىدەك تۇيغۇدىن ئۆزىڭىزنى ئازاد قىلىڭ»، دەيدۇ. پسىخولوگىيە نۇقتىسىدىن قارىغاندا، كىشلەرنىڭ ئىچىدىكى گۇناھكارلىق تۇيغۇسى بىر خىل ئىچكى نۇقسان هېسابلىنىدىغان بولۇپ، ئۇ كىشلەردىن داۋاملىق خۇشال يۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ.

سۈرە قىيامەت (75-سۈرە) مۇنداق دەپ باشلىنىدۇ: «قىيامەت كۈنى بىلەن قەسەمكى، ئۆزىنى مالامەت قىلغۇچى نەپسى بىلەن قەسەمكى، (سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلىسىلەر، چوقۇم سىلەردىن هېساب ئېلىنىدۇ).»

ئىلاۋە: يۇقىرىدىكىسى ئۇيغان تىلغا ئالغان ئايەتنىڭ قۇرئاننىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدىكى يېزىلىشى بولۇپ، ئۇيغان يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ «نەپسى» بىلەن مۇناسىۋەتلىك قىسمىنى مۇنداق دەپ چۈشەندۈردى: «ئاللاھ بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بىزنى قايتا-قايتىلاپ گۇناھ هېس قىلدۇرىدىغان نەپسىمىز بىلەن قەسەم قىلىدۇ. ئاللاھ ئىچىدە قايتا-قايتىلاپ گۇناھ هېس قىلىدىغان ئىنىدىۋىدۇئال بىلەن قەسەم قىلىدۇ. بۇ ئىككى نەرسە ئۆز-ئارا چەمبەرچەس باغلانغان.» بۇ يەردە ئۇيغان يۇقىرىدىكى ئايەتنى «گۇناھ» بىلەن بىۋاستە باغلاپ تۇرۇپ چۈشەندۈرگەن بولۇپ، «گۇناھ» دېگەن سۆز مەزكۇر ماقالىدە ناهايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان بولغاچقا، مەن بۇ يەردە مەزكۇر ئىزاهاتنى بېرىپ قويۇشنى مۇۋاپىق كۆردۈم.

قىيامەت كۈنى بىلەن گۇناھنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟ ئاللاھ بۇ يەردە بىزگە ئاجايىپ بىر خىل روهىي ۋە پسىخولوگىيەلىك رېئاللىقنى دەپ بېرىۋاتىدۇ. ئەگەر سىز هازىر «بىناغا ئوت كەتتى، بىنادىن چىقىپ كېتىڭلار!» دېگەن بىر ئاگاهلاندۇرۇش ئۇقتۇرۇشنى ئاڭلىسىڭىز، سىز بىنادىن چىقىپ كېتىسىز. ئاگاهلاندۇرۇشنىڭ مەقسىتى سىزگە بىر خەتەرنى بىلدۈرۈپ قويۇش. سىز يۇقىرىقىدەك ئۇقتۇرۇشنى ئاڭلىغاندا، ئوتنى كۆرمىگەن بولسىڭىزمۇ، ئۇنىڭغا ئىنكاس قايتۇرىسىز. ئاگاهلاندۇرۇشنىڭ ئۆزىلا سىزگە كۇپايە قىلىدۇ. ئاللاھ ئىنسانلارنى بىر خىل ياخشى ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ياراتقان. ئىنسانلارنى تەبىئىي هالدا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا ئىنتىلدۈرىدىغان خۇسۇسىيەت بىلەن ياراتقان. ئۇ خۇسۇسىيەت «فىترەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئىنسانلارنىڭ كۆڭلى ئاشۇنداق بىر خىل روهىي خۇسۇسىيەت بىلەن پروگراممىلانغان بولىدۇ. ئاشۇ خۇسۇسىيەتكە خىلاپلىق قىلىش ئەهۋالىغا نىسبەتەن ئاللاھ يەنە بىر بىخەتەرلىك مېخانىزمىنى ياراتقان بولۇپ، ئاشۇ مېخانىزم «گۇناھ» دەپ ئاتىلىدۇ. «گۇناھ» ئاللاهنىڭ سوۋغىتى بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارنى «قىلىۋاتقان ئىشىڭ سېنىڭ روهىڭغا خىلاپلىق كېلىدۇ»، دەپ ئاگاهلاندۇرىدۇ. بۇنداق ئەهۋالدا سىز خەتەرنى كۆرمەيسىز. روهىڭىزغا خىلاپلىق قىلغاندا، سىز خەتەرنى كۆرمەيسىز. ئىنسانلار هازىرچە پەرۋا قىلمايۋاتقان خەتەرنى هەقىقىي تۈردە كۆرىدىغان كۈن قىيامەت كۈنىدۇر. قىيامەت كۈنىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى دەلىلى ئىچىمىزدىكى «گۇناھ» دەيدىغان بىر پسىخولوگىيەلىك هېسسىياتتىن ئىبارەت. ئۆزىمىزدە هەر قېتىم پەيدا بولىدىغان گۇناھكارلىق هېسسىياتى قىيامەت كۈنىنىڭ دەلىلى بولىدۇ. يالغۇز مۇسۇلمانلارلا گۇناھكارلىق هېسسىياتىغا ئىگە بولۇپ قالماي، بۇ خىل هېسسىيات بارلىق ئىنسانلارغا ئاتا قىلىنغان. شۇڭلاشقا هەممە ئىنسانلار بىرەر خاتا ئىشنى قىلغاندا، ئىچىدە «مەن بۇ ئىشنى توغرا قىلمىدىم، ئۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر جازاغا تارتىلىشىم مۇمكىن»، دەپ ئويلايدۇ. كۆچۈرمىكەشلىك قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلار تۇتۇلۇپ قالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە بىر خىل گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىك هېسسىياتى پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل ئەهۋاللارنى هازىرقى زامان پسىخولوگىيە ئىلمى بىر ئىجابىي نۇقتىدا تۇرۇپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. چۈنكى، پسىخولوگىيە ئىلمىدە روھ (soul) مەۋجۇت ئەمەس. پسىخولوگىيە نەزەرىيىلىرىنىڭ هېچ قايسىسى روھ ئۈستىدە توختالمايدۇ. پسىخولوگىيە دوختۇرلىرىنىڭ هېچ قايسىسى سىزگە «روهىڭىزنى قوغداڭ» دېمەيدۇ.

8. كۆرۈنىدىغان دۇنيا بىلەن كۆرۈنمەيدىغان دۇنيا

پەقەت مۇسۇلمانلاردىكى، پەقەت بىزنىڭ مۇقەددەس كىتابىمىزدىكى مودېللا كۆرۈنىدىغان دۇنيا بىلەن كۆرۈنمەيدىغان دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىيالايدۇ. كاتولىكلار كۆرۈنمەيدىغان دۇنيانى رەت قىلدى. پروتېستانت دىنىدىكىلەر كۆرۈنمەيدىغان دۇنيانى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قوبۇل قىلدى. دىنسىزلار كۆرۈنمەيدىغان

دۇنيانى پۈتۈنلەي رەت قىلدى. پەقەت بىزنىڭ دىنىمىزدىكى كىشىلەرلا كۆرۈنىدىغان دۇنيا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ تۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق كۆرۈنمەيدىغان رېئاللىقنى ياخشىلايدۇ.

مەن بىر مىسال كۆرستەي. بۇددا دىنىدىكىلەر سەجدە قىلغاندا كۆزنى يۇمۇۋالىدۇ. ئىلاھىي ئويلىنىش (spiritual meditation) بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كۆپلىگەن ئەنئەنىلەردىكى كىشىلەر چوڭقۇر ئويلىنىۋاتقان ۋاقتىدىمۇ كۆزنى يۇمۇۋالىدۇ. ئەمما بىز ناماز ئوقۇغاندا كۆزىمىزنى ئېچىپ تۇرۇپ ئوقۇيمىز. ئەمەلىيەتتە ئەگەر بىزمۇ نامازنى كۆزىمىزنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئوقۇساق، ناماز ئۆزىمىزگە سەل ئاسانراق توختايتتى. ئەمما بىز ئۇنداق قىلمايمىز. بىز كۆزىمىزنى ئوچۇق تۇتىمىز. بۇ بىزنىڭ دىنىمىزنىڭ ئاساسى. سىز ناماز ئوقۇۋاتقاندا، بۇ دۇنيادىن نەزىرىڭىزنى ساقىت قىلمىغان تۇرۇپ، ئۆزىڭىزنى بىزگە كۆرۈنمەيدىغان ئاللاھ بىلەن باغلايسىز. بىز ناماز ئوقۇش جەريانىدىمۇ ئۆزىمىزنىڭ بۇ دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى پۈتۈنلەي ئۈزۈپ قويمايمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەينى ۋاقىتتا ناماز ئوقۇۋاتقاندا بىر بالىنىڭ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالسا، نامازنى بالدۇر ئاخىرلاشتۇرۇپ، دىققىتىنى بالىغا بەرگەن ئىكەن. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازغا شۇ قەدەر چوڭقۇر كىرىشىپ كېتىپ، بالىنىڭ يىغلىشى ئەمەس، يەر تەۋرىسىمۇ ئۇنى تۇيماسلىقى كېرەك ئىدى.

بىز بۇ دۇنيادىكى ھاياتنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ئىلاھىيلىق ھاياتنى ياشايدىغان كىشىلەردىن ئەمەسمىز. بىز چوقۇم مۇشۇ ئىككى نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى تېپىشىمىز كېرەك. بىز ئاشۇ تەڭپۇڭلۇقنى يالغۇز ئۆزىمىز ئۈچۈن ئەمەس، پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئەسلىگە كەلتۈرۈشىمىز كېرەك. نۇرغۇن كىشىلەر دىنىنى پۈتۈنلەي رەت قىلدى. شۇنىڭغا قارىتا يەنە نۇرغۇن كىشىلەر دىنىي ئاشقۇنلار بولۇپ پەيدا بولدى. ئۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب مۇقەددەس كىتابنىڭ يادرولۇق تەلىماتلىرىدىن چەتنىگەنلىكتىندۇر.

يۇقىرىدىكى ئۇقۇملارنىڭ كۆپىنچىسى پەلسەپىلىك ئۇقۇملار بولۇپ، مېنىڭ بۈگۈن ئۇ ئۇقۇملارنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇمدىكى سەۋەب، مۇسۇلمانلارنىڭ تەپەككۇر قىلىش سەۋىيىسىنى يۇقىرىلىتىشتىن ئىبارەت. بىز ھەممىمىز شۇنداق قىلىشىمىز كېرەك. يالغۇز ناماز ئوقۇيدىغان، نۇتۇق سۆزلەيدىغان ۋە تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارلا ئەمەس، ئوتتۇراھال مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى چوڭقۇرراق تەپەككۇر قىلىشنى باشلىشى كېرەك. بىز ھازىر قانداق ھالەتتە تۇرۇۋاتىمىز؟ بىز قانداق كرىزىسلارغا دۇچ كەلدۇق؟ ھازىر زامانىۋىلىق مەسچىتلەرنىڭ ئىچىگىچە كىرىپ بولدى. بىز ئەڭ يادرولۇق يېرىدىن باشلاپ، ئىسلامغا يېڭىدىن ھاياتىي كۈچ بېغىشلىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ بىزنىڭ دىنىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم تەلىماتلىرىغا قايتىپ كېلىپ، ئۇلارنى ئۈممەتلەرنىڭ ۋە پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ پايدىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىزغا ياردەم قىلغاي.

«ئويغان» نىڭ «ئۈممەتلەرنىڭ روناق تېپىشى» نامىلىق مۇسۇلمانلار قۇرۇلتىيىدا بەرگەن «ئىلىم-پەن ۋە دىن» دېگەن تېمىسىدىكى دوكلاتىنىڭ مەزمۇنى مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتى.

ئاخىرقى سۆز

يۇقىرىدىكى مەزمۇنلاردىن بىلىۋالغىنىمىزدەك، ئىسلام دىنىدا خۇدا بىلەن كائىنات ئوتتۇرىسىدا، روھ بىلەن بەدەن ئوتتۇرىسىدا، ئاخىرەتتىكى ھايات بىلەن ھازىرقى دۇنيادىكى ھايات ئوتتۇرىدا ئىنتايىن مۇكەممەل تەڭپۇڭلۇق ئىشقا ئاشۇرۇلغان. باشقىچە قىلىپ ئېيتساق، بىزنىڭ دىنىمىزدا پەن بىلەن دىن ئوتتۇرىسىدا بىر ناھايىتى مۇكەممەل تەڭپۇڭلۇق ساقلانغان. بۇرۇنقى مۇسۇلمانلار بۇ تەڭپۇڭلۇقنى توغرا چۈشەنگەنلىكى ۋە ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىن تارتىپ تاكى 1550-يىللىرىغىچە، يەنى 900 يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە تەرەققىيات جەھەتتە دۇنيادىكى باشقا زېمىن ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ ئالدىدا ماڭغان. 1550-يىللىرىدىن كېيىن بولسا مۇسۇلمانلار ھېلىقى تەڭپۇڭلۇقنى ئەستىن چىقىرىپ قويغان، ياكى بولمىسا ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئارقىغا چېكىنىشكە باشلاپ، ئەڭ ئاخىرىدا ھازىرقىدەك بىر خىل ئارقىدا قېلىپ خارلىنىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان.

ئۇيغۇرلار ئىچىدىمۇ ھازىرغىچە «مۇسۇلمانلىق» نى پەقەت «دىنچىلىق» بىلەنلا باغلاپ، ئىلىم-پەنگە سەل قارايدىغان، پەقەت دىننى ئۆگىنىشكىلا بېرىلىپ، پەننى ئۆگىنىشكە بېرىلمەيدىغان، پەقەت دىنىي ئىشلاردىلا ئاكتىپ بولۇپ، پەننىي ئىشلاردا ئىنتايىن ھۇرۇن بولۇۋالىدىغان ئىشلار ئېغىر دەرىجىدە ساقلىنىپ كەلدى. شۇڭلاشقا بىز زىيانىنمۇ يەتكۈچە تارتىپ كەلدۇق. ھەممە بىز ئېغىر زىيانلارنى ھازىرمۇ تارتىۋاتىمىز. مەن ئۆزۈمنىڭ بۇرۇنقى خېلى كۆپ يازمىلىرىدا دىنىمىزنىڭ ئىلىم-پەننى چەتكە قاقمايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ ھازىرقىدەك ھالىتىمىزنى، ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ بۈگۈنكىدەك ھالىتىنى ئىنسان ئامىللىرى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلدىم. «ئويغان» نىڭ يۇقىرىدىكى دوكلاتى ئاشۇ كۆز-قاراشنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلايدۇ. مېنىڭ بۇ گەپلەرنى داۋاملىق دەپ تۇرۇشۇمدا مەلۇم مەقسىتىم بار. ئۇ بولسىمۇ دىندا ئاكتىپ، ئەمما پەندە ھۇرۇن كىشىلىرىمىزنىڭ بىر ئاز ئويلىنىشىنى، ۋە بىر ئاز ئويغىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈش. شۇنداقلا ھازىر پەننى پۈتۈنلەي بىر تەرەپكە قايرىپ قويۇپ، پەقەت دىن ئۆگىنىش يولىغا مېڭىۋاتقان ئۆسمۈرلەرنىڭمۇ ياشاش يولىنى توغرىلىۋېلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش. سىز يالغۇز دىننى ئۆگىنىپ، پەننى ئۆگەنمىسىڭىز، پەقەت دىنىي ئىشلار بىلەنلا شۇغۇللىنىپ، پەننىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمىسىز، پەقەت ئىبادەتنىڭ 5 تۈرلۈك مۇسۇلمانلىق پەرزى قىسمىنىلا ئورۇنلاپ، ئاللاھنىڭ قۇلى بولۇش قىسمىنى ئورۇنلىمىسىڭىز، سىز ھەرگىزمۇ تولۇق ئىبادەت قىلغان بولمايسىز. سىز ھەرگىزمۇ تولۇق مۇسۇلمان بولغان ھېسابلانمايسىز. ئاللاھنى ئۆزىڭىز ئارزۇ قىلغاندەك رازى قىلالىشىڭىزمۇ، ئاللاھتىن كۈتكەن نەرسىلەرگە ئېرىشەلىشىڭىزمۇ ناتايىن. دىنىمىز مۇسۇلمانلاردىن ئىلىم-پەن بىلەن دىن ئوتتۇرىسىدا بىر ساغلام تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشنى تەلەپ قىلىدىكەن. ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنى بىر ھەقىقىي مۇسۇلمان ھېسابلايدىكەنسىز، سىزمۇ شۇنداق قىلىشقا تىرىشىڭ.

مەن يېقىندا «خەلقئارالىق كومپيۇتېر ھەپتىسى پائالىيىتى» دېگەن تېمىدا بىر پارچە يازما تەييارلىدىم [7]. ئۇنىڭدا بىر دۇنيا خەرىتىسى بار بولۇپ، ئۇ خەرىتىنىڭ ئۈستىدىكى ھازىر «خەلقئارالىق كومپيۇتېر ھەپتىسى پائالىيىتى» نى ئېلىپ بېرىۋاتقان زېمىنلارغا بەلگە ئۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئۇيغۇر دىيارىنى كۆرسىتىدىغان قىسمىغا ھېچ قانداق بەلگە ئۇرۇلماپتۇ. يەنى ھازىرقى زاماندىكى ئاشۇنداق ئەڭ مۇھىم ئىش ئۇيغۇر دىيارىدا تېخىچە قەتئىيلا يوق ئىكەن. شۇڭلاشقا ھېلىقى خەرىتىدە ئۇيغۇر دىيارى باشقىچىلا چېنىپ قاپتۇ. مېنىڭ ئۇنىڭغا كۆڭلۈم يېرىم بولدى. ناھايىتى يېرىم بولدى. مەن ئۇيغۇرلارنىڭ 21-ئەسىردىكى ئاشۇنداق بىر ھالىتىنى قوبۇل قىلالمىدىم. ئۇنى كۆرۈپ، سىز قانداق ھېسسىياتتا بولدىڭىز؟

ھازىر ۋەتەندىكى ياشلار تورلاردا 2016-يىلىنى ئۇيغۇرلارنىڭ نېمە يىلى قىلىش ئۈستىدە مەسلىھەت-مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىۋېتىپتۇ. ھەممە خېلى كۆپ تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا چۈشۈپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچىدە «كومپيۇتېر» يوق ئىكەن. مېنىڭچە ئۇيغۇرلار ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن كېيىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرى كومپيۇتېر. شۇڭلاشقا ئەگەر ۋەتەندىكىلەر كېلەر يىلنى چوقۇم بىرەر نەرسىنىڭ يىلى قىلماقچى بولىدىكەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن «كومپيۇتېر» نى ئويلىشىپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئاشۇ باھانىدە بىر يىل پۇختا تەييارلىق قىلىپ، كېلەر يىلى 12-ئايدا ئۇيغۇر دىيارىدىمۇ «خەلقئارالىق كومپيۇتېر ھەپتىسى پائالىيىتى» ئېلىپ بېرىشنى ئارزۇ قىلىمەن.

نۇرغۇن كىشىلەر قايمۇقۇپ قالغان دىنغا ئائىت مۇھىم مەسىلىلەردىن خېلى كۆپلىرى بار بولۇپ، مەزكۇر يازمىدا مەن شۇلارنىڭ بىرى ئۈستىدە توختالدىم. ئاللاھ بۇيرۇسا كېيىنكى يازمىلىرىمدا يەنە بىر قانچە مەسىلىلەر ئۈستىدە توختىلىمەن. مېنىڭ مەقسىتىم ئۆز خەلقىمىز ئىچىدە ئېقىپ يۈرگەن خاتا ۋە قالايمىقان دىنىي چۈشەنچىلەرگە خاتىمە بېرىشكە ئۆزۈمنىڭ بىر كىشىلىك تۆھپىسىنى قوشۇش. شۇڭلاشقا مەن بىر قىسىم تورداشلاردىن ئۆزۈم قىلىۋاتقان ئىش توغرىسىدا ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئويلىنىپ كەتمەسلىكىنى ئۈمىد قىلىمەن.

پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى:

[1] بىلىمخۇمار: مۇسۇلمانلارنىڭ گۈللىنىشى ۋە ئاجىزلىششىغا سەۋەب بولغان ئاساسىي ئامىللار
http://bbs.bagdax.cn/thread-23424-1-1.html

[2] بىلىمخۇمار: يەھۇدىيلارنى 3000 يىل ساقلاپ قالغان ئامىللار
http://book.menzil.biz/2013/07/13/2703.html

[3] بىلىمخۇمار: يەھۇدىيلارنىڭ كۈچلۈك بولالىشىدىكى مۇھىم ئامىللار
http://bbs.bagdax.cn/thread-21244-1-1.html

[4] Science VS Religion
https://www.youtube.com/watch?v=iVwF2k5KTk0

[5] Protestant Reformation
https://en.wikipedia.org/wiki/Protestant_Reformation

[6] French Revolution
https://en.wikipedia.org/wiki/French_Revolution

[7] خەلقئارالىق كومپيۇتېر تەربىيىسى ھەپتىسى پائالىيىتى ھەققىدە
http://bbs.bagdax.cn/thread-40386-1-1.html

بۇ ماقالىنى ئىنىمىز «پىداكار» تەھرىرلىدى.

بۇ ماقالىنى ھېچكىمدىن سورىماي، مەنبەسىنى بەرگەن ئاساستا باشقا ھەر قانداق تورغا چىقارسىڭىز، ياكى ئېلىكتابقا ئوخشاش باشقا ھەر قانداق شەكىلدە ئىشلەتسىڭىز بولۇۋېرىدۇ. بۇ ماقالە بارلىق ئۇيغۇرلارغا مەنسۇپ.